

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІЗНАННЯ: ДУХОВНІ ПРІОРИТЕТИ

В статті автор розглядає сутність і місце художественного образования в системі сучасної трансформації пізнання: його постмодернізації та постпостмодернізації.

Ключевые слова: *искусство, художественное образование, духовность.*

Зростаючий інтерес вітчизняної гуманітарної думки до широкого спектру проблем мистецької освіти – ознака нашого часу. І це не випадково, адже пов'язано з пошуками шляхів подолання духовної кризи суспільства, формуванням нової системи цінностей, здатної відповісти на буттєві запити сьогодення і заповнити той духовний вакуум, що утворився у комфортно-прагматичному полі сучасної культури. Актуалізує проблему осмислення процесу залучення до мистецького досвіду, формування художнього світогляду кожної людини і сучасна трансформація змісту пізнання, детермінована спочатку його постмодернізацією, а потім і постпостмодернізацією.

Аналіз сутності й місця мистецької освіти у сучасному суспільстві спирається на дослідження, що висвітлюють різні грані виховного потенціалу мистецтва, ступінь його впливу на особистість. В галузі філософії, культурології, естетики, психології ця традиція представлена роботами Б. Асаф'єва, М. Бахтіна, П. Блонського, Л. Виготського, В'яч. Іванова, Л. Левчук, О. Лосєва, А. Канарського, Д. Лихачова, В. Малахова, Т. Орлової, Є. Шудрі та ін. Осмислення проблем педагогіки мистецтва, формування духовної культури особистості засобами мистецтва постає предметом наукових розвідок представників вітчизняного та зарубіжного мистецтвознавства та мистецької педагогіки (А. Баканурський, В. Бутенко, Д. Кабалецький, Л. Масол, Б. Неменський, С. Ничкало, О. Олексюк, Г. Падалка, Л. Предтеченська, О. Рудницька, О. Семашко, О. Щолокова та ін.). Сьогодні зміни культурної парадигми ставлять перед науковою думкою нові завдання – обґрунтування сутності й місця мистецької освіти в системі сучасної трансформації пізнання, зокрема, його постмодернізації та постпостмодернізації, що й стало *метою статті*. Напрацювань, присвячених зазначеній проблемі, в Україні ще замало, цей предметний сектор майже не розроблений вітчизняними науковцями, тому автор, в основному, спирався на досвід зарубіжної естетики й філософії мистецтва (В. Бичков, В. Діанова, М. Каган, Н. Маньковська, О. Руднева, Р. Тельчарова, У. Еко).

Постмодернізація пізнання, супроводжувана розпадом попереднього типу свідомості, орієнтованого на домінуючу силу науки, висуває на передній план поняття епістемологічної невпевненості – світоглядну категорію, що відбиває «крах» наукової картини світу як «одномірно-раціонально орієнтованої» (Ж. Еллюль) і водночас кризу духовності, пов'язану з руйнацією традиційних цінностей та смислів. Для постмодерністської епістемі характерним є уявлення про світ як про хаос, безглуздий і непізнаваний, непідвладний раціонально-логічній рефлексії. Проте світ цей можна пережити й відчути завдяки постмодерністській чутливості – специфічній формі постмодерністського світовідчуття та відповідному їй способу теоретичної рефлексії, що характеризується глибоко внутрішніми, емоційними реакціями людини на сучасний світ.

Тому найадекватніше світоосягнення, як вважають прихильники постмодернізму, доступне не природничим і точним наукам або традиційній філософії, а досвіду естетичному, моральному, релігійному. Головна ж роль відводиться образно-інтуїтивному «поетичному мисленню» (М. Гайдеггер) або «поетичному знанню» – виду знання, яке відіграє суттєву роль у культурно-поетичному знанні, знанні, котрим володіють, наприклад, художники (Ж. Марітен). Тобто, мова йде про художній досвід і художнє пізнання.

Для людини, в якому б світі вона не жила, природним є прагнення перетворити хаотичність, невизначеність світоуявлень на усталене ціле – стан врівноваженості, гармонічного світовідчуття зажди більш комфортний для людської істоти. Звернення до художнього досвіду сприяє гармонізації як внутрішнього світу особистості, так і її уявлень про світ зовнішній, значно розширюючи духовні обрії людини та узагальнюючи ієрархію її цінностей і смислів. Універсальна природа мистецтва надає значні можливості для гармонічного поєднання логіко-раціонального та образно-інтуїтивного світовідчуття. Пробуджуючи та поглиблюючи людські почуття, мистецтво одночасно спонукає працювати думку, формуючи здатність до цілісного світосприймання й цілісного світоосягнення. У постпостмодерному світобаченні художня ризома замінюється новою естетичною картиною світу: замість хаосу – ідеальна впорядкованість, а мистецтво постає універсальною формою світорозуміння

(світозалучення), адже кристалізує загальні світоглядні принципи та визначає головні сенсожиттєві орієнтири людського буття.

Відповідно, художньо-естетична освіта набуває сьогодні все більшої ваги у загальному процесі реформування національної школи. І це зрозуміло, адже мистецтво, живлячись життєдайною силою і глибиною національних духовних джерел, водночас є носієм загальнолюдського змісту. Тому традиції мистецької освіти є не лише національним культурним здобутком, чинником формування у підрастаючого покоління національної самосвідомості, а й унікальним джерелом трансляції загальнолюдських духовних цінностей, можливістю багатогранного впливу на духовний розвиток молодої людини.

Звичайно, «поетичне знання» не в змозі замінити собою всі форми людського пізнання, а художньо-естетична освіта – всі інші напрямки формування освіченої особистості. Проте звернення до художньо-естетичного компонента як важливої складової сучасної освіти несе в собі значний духовний потенціал – людство прагне самозаглиблення й самоочищення, воно нарешті бажає зазирнути у свою сутність глибше, ніж у вирій всесвіту, а мистецтво найповніше відповідає цим прагненням, адже володіє здатністю виражати найглибші структури суб'єктивної реальності. Саме мистецтво, художня творчість допомагає людині усвідомити, підняти з глибин своєї суб'єктивності й виразити структури, про наявність яких сама вона може й не здогадуватися, і тим самим пізнати себе. Пізнаючи себе, пізнаєш світ – кращої епістемі з часів дельфійських оракулів людство ще не вигадало. Через свою здатність цілісного впливу на внутрішній світ людини художній досвід володіє унікальною можливістю розкривати явища дійсності у їхній багатоплановості й асоціативності, глибині й цілісності, драматичних колізій і гармонії, різнобарвності й взаємозв'язку, тим самим формуючи світогляд особистості.

Мистецька освіта як специфічний механізм трансляції, збереження й відтворення духовних цінностей є утворенням поліфункціональним. І все ж, її головною функцією як по відношенню до суспільства в цілому, так і по відношенню до окремої людини завжди була й залишається гуманістична, людинотворча функція – залучення кожного до духовного досвіду людства, створення особистості з розвинутим, багатим духовним світом, здатної бути незалежним і повноправним суб'єктом культурно-історичного процесу. Саме на цій основі можлива реалізація актуального завдання сьогодення – необхідності виховання духовності як найвищого ціннісно-ієрархічного рівня суспільної й особистісної свідомості. З цієї точки зору осмислення освітньо-виховного потенціалу художньо-естетичного досвіду отримує нові сутнісні координати, а мистецька освіта – стратегічне значення у процесі формування нових освітніх парадигм, адже є концептуалізацією світоглядних засад і ціннісних орієнтирів людського буття, що іманентно концентруються у мистецтві.

У наш час розвиток мистецької освіти, як і освіти в цілому, відбувається в складних умовах трансформації пізнання з перспективою вже постпостмодерністської еволюції, опосередкованої не лише глобалізацією й інформатизацією культурного середовища, а насамперед його технообразотворчістю та всеохоплюючою віртуалізацією. Специфіка постпостмодернізації культури виявляється через ствердження низки нових художньо-естетичних канонів – інтернетівська арт-діяльність, що успішно конкурує з її традиційними формами, інтерактивність, віртуалізація художнього середовища тощо.

Показово, що ще до введення поняття штучної реальності Майроном Крюгером (кінець 1960-х років), віртуалізація дійсності була спрогнозована письменником-фантастом Станіславом Лемом у книзі «Сума технологій» («Summa Technologiae», 1964 р.). Під терміном «фантомологія» Лем роз'яснює завдання і сутність відповіді на питання: «як створити дійсність, котра для розумних істот, що в ній живуть, нічим не відрізнялась би від нормальної дійсності, але підкорялась би іншим законам?». Поняття такої дійсності ввійшло в культуру у 1989 році, коли Джароном Ланьєром було введено новий термін «віртуальна реальність».

Сьогодні віртуальна реальність є не просто ознакою часу, створенням нових можливостей пізнання, а чинником, що формує нові духовні цінності й нову свідомість. «Віртуальна реальність, – зазначає Е. Шаповалов, – при глибокому зануренні впливає на всі органи почуттів індивіда, а також на його інтуїцію, уяву і творчі здібності. Крім того, його свідомість набуває рис поліменталізму, а буття стає подвійним через постійні переходи від ординарної до віртуальної реальності і навпаки. Індивіда інформаційного суспільства доречно назвати «людиною віртуальною» [5].

Сучасне покоління виховується екранною культурою монітора й телевізора в значно більших масштабах, ніж традиційною культурою родинної й шкільної освіти, що потребує свого осмислення, адже «людина віртуальна», «homo virtus» – продукт комп'ютерних технологій, які розвиваються настільки стрімкими темпами, що традиційна освіта не встигає вчасно й адекватно реагувати на

виклики віртуальної реальності. Виклики ж ці є досить серйозними і майже завжди амбівалентними – нові можливості несуть із собою і нові небезпеки.

Через використання віртуальних технологій людина отримує особливі сенситивні, інтелектуальні, творчі можливості – вона здатна переміщуватися у просторі та часі і чути, бачити й відчувати те, що не тільки в дану мить є для неї реально недосяжним, а й взагалі неіснуючим. Сучасні системи «віртуальної реальності» імітують взаємодію з віртуальним середовищем шляхом впливу на усі органи чуття, які має людина. Так, потужні проєкційні системи, виконані у вигляді кімнати віртуальної реальності CAVE (клас Cave Automatic Virtual Environment) здійснюють 3D візуалізацію на спеціальні екрани, кількість яких відповідає кількості задіяних площин кімнати (від двох до шести) і створюють ефект повного занурення у віртуальний світ – тримірність комп'ютерної віртуальної реальності змінює уявлення про об'єктивність існуючого світу, який втрачає свою усталеність і незалежність від свідомості.

Що стосується віртуальної реальності як явища художнього, то, як зазначають В. Бичков та Н. Маньковська, «віртуальна реальність як художній феномен – це складана система, що самоорганізується, являє специфічне середовище, яке сприймається чуттєво (візуально-аудіо-гаптично), що створюється електронними засобами комп'ютерної техніки та повністю реалізується у психіці сприймаючого (рівно активно діючого у цьому середовищі) суб'єкта: особливий, максимально наближений до реальної дійсності (на рівні сприйняття) штучно модельований динамічний континуум, що виникає в межах і за законами (поки тільки такими, що формуються) комп'ютерно-мережевого мистецтва» [1, с. 47].

У сфері мистецтва технології віртуальної реальності відкрили нові, потенційно невичерпні можливості художнього пізнання і художньої творчості: митець отримав невідомі до цього засоби творчого самовираження, а реципієнт – можливість не тільки активного сприйняття творів мистецтва (сьогодні за допомогою віртуальної технології «віжуанаріумів» можна «ширяти» над архітектурними пам'ятками й підлітати у художніх галереях до картин для більш детального ознайомлення з ними), а й безпосередньої участі у творчому процесі, можливість співтворення художнього образу.

У змодельоване комп'ютерними засобами художнє середовище можна занурюватися, змінюючи його зсередини і переживаючи при цьому реальні відчуття. Інтерактивність стає головною характеристикою художнього споживання і дозволяє реально впливати на художній об'єкт, трансформуючи останній за міркою суб'єкта. Опинившись у віртуальному мистецькому просторі, людина отримує безмежні можливості художньої комунікації – вона може спілкуватися не лише з іншими людьми, такими ж суб'єктами віртуального середовища, а й з вигаданими персонажами, художніми героями. Художнє пізнання спрямовується на інтерактивність замість інтерпретації, а діалог «митець – публіка» підміняється контекстом «мультимедіа – інтерактивність». «Мистецтво ж сприймається як специфічна сфера людської діяльності, що спонукає до запровадження особливої форми інтерсуб'єктивності, яка загострює самосвідомість, у тому числі й тілесним шляхом. Висувається принцип «не замість мистецтва, але разом з мистецтвом». Саме мистецтво розуміється скоріше як подія, творчий процес, арт-діяльність, а не художній об'єкт» [3]. Сьогодні художній реципієнт, якщо він є користувачем віртуального середовища, повинний розуміти, що «на відміну від класичного мистецтва, віртуальні арт-світи в ідеалі орієнтовані не на зображення життя, а на його вільне моделювання, претендують бути самим цим життям, яке самоорганізується у складній нелінійній психотехногенній системі: людина- комп'ютер-мережевий просторово-часовий континуум» [1, с. 48].

Здавалося б, для художнього світоосягнення подібна віртуалізація, відкриття альтернативних світів, альтернативної реальності є виключно позитивним аспектом – збагачується уява, розвивається фантазія, актуалізуються будь-які художні ідеї та образи. Але існує і зворотній бік проблеми – не дивлячись на низку переваг, які надає використання комп'ютерних віртуальних технологій, сучасні науковці все голосніше говорять і про серйозні небезпечні моменти віртуалізації соціального, а особливо художнього простору.

По-перше, захоплення популярними сьогодні віртуальними симулякрами активності, в тому числі й мистецькими, відбувається нерідко на фоні загальної ескейпістської культури, детермінованої монотонністю повсякденного існування пересічної людини. По-друге, яскраві віртуальні образи, створені комп'ютерними технологіями, мають виключну здатність впливати на почуттєво-емоційну сферу людини, глибоко закарбовуватися у її свідомості та підсвідомості, змінювати психічні характеристики особистості, часто викликаючи негативні поведінкові реакції. Крім того, існують і спеціальні, розроблені сучасною психологією віртуальні методики корекційного (не завжди позитивного) впливу на індивідуальну та колективну свідомість, де активно використовуються художні засоби – музично-ритмічні утворення, швидкісне чергування кольорів,

метод 25-го кадру, спеціальним чином змінювані візерунки тощо. Враховуючи, що найновіші віртуальні технології здатні вже впливати не тільки на органи чуття людини, а й передавати команди нервовим закінченням і безпосередньо головному мозку через мозкові інтерфейси, неважко зробити висновок щодо небезпечності для несформованої психіки дитини, молодій людини такого кіберпростору, особливо з огляду на його неконтрольовану доступність.

Не слід також забувати і про те, що художній простір сьогодення перенасичений і цілком реальним продуктом технічного прогресу – текстами або артефактами аудіовізуальної масової культури, котра також всіма доступними їй засобами «бореться» за внутрішній світ особистості. Крім того ситуація ускладнюється й іншими різкими змінами у художній культурі – розмиваються межі елітарного й масового, професійного й аматорського мистецтва, підсилюються тенденції полістилістики, жанрової синестезії, статус мистецтва отримують дизайн, реклама, мода. І у всьому цьому вирі сучасних художніх процесів необхідно орієнтуватися, відділяючи «зерна від плевелів», адже й традиційно негативно згадувану масову культуру можна розглядати і як комплекс соціокультурних цінностей, що відповідають рівню потреб і смаку масового споживача, і як тексти художньої культури, доступні у наш час масовій аудиторії завдяки технологіям масового виробництва й медіатизації, що полярно змінює відношення до масовізації мистецтва.

Тому важливим завданням сучасної мистецької освіти є віднаходження обов'язкового сьогоденні «культурного навігатора», а інколи й «протиотрути» від низькопробності у житті і мистецтві – озброєння індивідуальної свідомості сформованим естетичним смаком, розвинутим художнім світоглядом, уявленнями про духовність як найвищу цінність людського буття. Доречно тут згадати одного з провідних діячів мистецької освіти минулого століття Д. Кабалецького, який вважав, що не можна забезпечити людину від «шкідливого» мистецтва, «якщо у ній самій немає ... «іммунітету» проти усякого несмаку, вульгарності й халтури... «Іммунітет» цей – високий естетичний смак, який один мудрий етик назвав «органом духовної культури людини» [2, с. 190]. Тільки тоді сучасний художній простір, включаючи і web-середовище з його віртуальною реальністю, стане для особистості корисною й необхідною всесвітньою інформаційною базою даних, інтерактивним освітнім простором глобальної комунікації й водночас – простором особистісної самореалізації та самопрезентації.

Отже, навіть схематичне окреслення сутності, місця й основних завдань мистецької освіти в системі сучасної трансформації пізнання говорить про необхідність її подальшого розвитку в напрямку оновлення змісту, розробки інноваційних технологій, у тому числі й комп'ютерних, але головними пріоритетами у цьому процесі мають бути пріоритети духовні. XXI століття – час нового мислення, яке повертає мистецтву його споконвічні обов'язок і право: бути духовним Вчителем.

Література

1. **Бычков В.В.** Виртуальная реальность в пространстве эстетического опыта / В.В. Бычков, Н.Б. Маньковская // Вопросы философии. – 2006. – № 11. – С. 47 – 59.
2. **Кабалевский Д.** Воспитание ума и сердца: Книга для учителя: [монография] / Дмитрий Борисович Кабалевский. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
3. **Маньковская Н.Б.** Саморефлексия неклассической эстетики: [електронний ресурс] / Н.Б. Маньковская // Эстетика на переломе культурных традиций. – Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/mankovskaja_estetika_na/00.aspx
4. **Маньковская Н.Б.** Эстетика постмодернизма: [монография] / Маньковская Надежда Борисовна. – СПб.: Алетейа, 2000. – 347 с. (серия "Gallicinium")
5. **Шапвалов Е.А.** Философские проблемы виртуальной реальности: [електронний ресурс] / Е.А. Шапвалов // Виртуальная реальность как феномен науки, техники и культуры технологий. – Режим доступу: <http://proibis.by.ru/046-009.htm>

УДК 37.015.31:78

Гончарова Е.П.

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

У статті розглядаються питання філософсько-антропологічного розуміння сучасного музичного освіти; виділяються пріоритети, які базуються на християнській традиції; розглядається антропологічна категорія «людина музикуюча»; визначається ефективність розвитку екзистенційної сфери учня.